

VERANCSICS ANTAL: PÉTER MOLDVAI VAJDA ELÜZÉSE (1538)

Gyulai Éva

Miskolci Egyetem, Művelődéstörténeti és Muzeológia Tanszék, 3515 Miskolc-Egyetemváros

Verancsics Antal (1504–1573) horvát származású humanista történétíró, politikus, főpap Bonfini történeti munkáját kívánta folytatni, s ehhez a hatalmas vállalkozáshoz óriási kéziratos gyűjteményt hozott létre, s hozzá is kezdett Magyarország Mátyás utáni történetének, a „hanyatlás korszakának” megírásához. Ebből a munkából való a Petru Rareș moldvai vajda elűzését tartalmazó részlet, amely köztörténeti vonatkozásain túl (Verancsics, mint váradi prépost igen jól ismerte az erdélyi viszonyokat!) irodalmi értékekkel is bír, Verancsics ugyanis a klasszikus ókori és humanista történétírói hagyománynak megfelelően szépírói erudícióval és igényvel szerkesztette műveit. Péter vajda izgalmas, szívszorító története igazi novella, bár a befejezés hiányzik belőle, Petru Rareș ugyanis 1541–1546 között visszakerül Moldva trónjára.

A szöveg hagyománya¹ a Verancsics-gyűjtemény latin nyelvű kódexén alapul,² s a latin szöveg a 18. század óta többször megjelent nyomtatásban, először Kovachich Márton kisebb történeti munkákat megjelentető kötetében.³ A 19. századi forráskiadás történétírói sorozatában (MHHS) a Verancsics-kéziratokat Szalay László és Wenzel Gusztáv szerkesztette meg 12 kötetben, ahol Péter vajda története is olvasható az 1536–1538 közötti időszak históriájában.⁴ A latin szöveg kritikai kiadását

Eperjessy Kálmán készítette el az 1938-ban indult új forráskiadási sorozat (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum) egyik 16. századi köteteként.⁵ Eperjessy Péter vajda története mellett ismét kiadta Verancsics híres leírását Erdélyről, Moldváról és a Havasalföldről. Mivel az Erdély-leírás már többször megjelent magyar fordításban,⁶ fontosnak tartottuk Péter vajda históriáját is – saját fordításunkban és jegyzeteinkkel – közre adni.

* * *

Amidőn Szulejmán⁷ császár hadjáratáról 1538. július 7. napja körül hírt hoztak János királynak,⁸ s megerősítették, hogy először Erdélyt, majd Moldvát jön elfoglalni, nem csekély félelem gerjedt az emberekben, amely erősen és hosszan tartotta magát, s ez a rettegés őt is megrázta, és aggodalommal töltötte el. Egyesek haragudtak János királyra, mert az a hír járta, hogy békét teremtett⁹ Ferdinánd római királlyal,¹⁰ úgy vélték, azért jön Szulejmán, hogy

¹ KULCSÁR Péter: Inventarium de operibus litterariis ad res Hungaricas pertinentibus ab initiis usque ad annum 1700 – A magyar történeti irodalom lelőhelyjegyzéke a kezdetektől 1700-ig. Balassi, 2003. 562. Digitális kiadása: www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b139/ és www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b139/word.doc

² OSZK (Országos Széchényi Könyvtár) Kézirattár, Quart. Lat. 360.

³ *Scriptores rerum hungaricarum minores: hactenus inediti, synchroni, aut proxime coevi quos auspiciis... Josephi de Batthyán edidit Martinus Georgius KOVACHICH I–II.* Typ. Reg. Univ., Budae, 1798. II. 57–62.

⁴ Verancsics Antal összes munkái 1–12. (Monumenta Hungariae Historica 2 Scriptores II–XIII.). Közli: SZALAY László – WENZEL Gusztáv. Pest–Budapest, 1857–1875. II. köt. 68–97.

⁵ WRANCIUS Sibenicensis Dalmata, Antonius: Expeditionis Solymani in Moldaviam et Transsylvaniam libri duo. De situ Transsylvaniae, Moldaviae et Transalpiniae liber tertius. (BSMRAE saec. XVI) edidit: Colomannus EPERJESSY. Magyar Királyi Egyetemi nyomda, Budapest, 1944. 2–17.

⁶ MARCZALI Henrik: Magyarország története (különös tekintettel az alkotmánytörténetre) Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest, 1911. (A Műveltség Könyvtára) 87–98. (Holub József fordítása) Vö.: KULCSÁR i. m. 562.; Verancsics Antal (XVI. sz. közepe) Erdély leírása. In: A táguló világ magyarországi hírmondói. XV–XVII. század. Válogatta, a bevezetést és a jegyzeteket írta WACZULIK Margit. Nemzeti Könyvtár. Gondolat, Budapest, 1984.; Magyar história 1526–1608 (Forrásgyűjtemény). Szerkesztette: NAGY Gábor. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Debrecen, 1998. 91–100. (Nagy Gábor fordítása)

⁷ I. „Nagy” Szulejmán (1520–1566) szultán. Verancsics a Solimanus (Szolimán) nevet használja

⁸ Szapolyai János

⁹ Az 1538-ban megkötött titkos váradi béke, vagyis szerződés szerint a gyermektelen Szapolyai örökségét halála után I. Ferdinánd öröklö.

¹⁰ A Német-Római Császárság hierarchiájában a német királynak megválasztott uralkodót császárrá koronázása előtt

Jánost megfossza királyságától, s erősködtek, féltő, hogy a keresztény fejedelmekhez éppen az ő mesterkedéseinek köszönhetően lesz szabaddabb a törökök útja. Megínt mások úgy vélték, Zsigmond lengyel király¹¹ kedvéért, akit Péter vajda¹² állandóan háborúval fenyegetett, vette fontolóra a vajda távoltartását és megbüntetését.

Többen úgy vélekedtek, hogy a török Alvise Gritti és két fia, Antonio és Perino pusztulását akarja megbosszulni, és Gritti széthordott javait akarja visszaszerezni az erdélyiektől, de főként magától a moldvaitól, aki Alvise¹³ Gritti megölésére izzította az erdélyiek indulatát, meggyanúsítván Grittit, hogy Magyarország és Moldva uralmára vágyik; ártatlan gyermekeit is azért vitette embereivel magához, hogy megölessék őket.

Végül a török császár megérkezvén, nem tördve sem Erdéllyel, sem Havasalfölddel, egyenesen Moldva felé siet, majd megáll akadálytalanul folytatott útján, a havasalföldi követek tanúsága szerint, valamint sok felderítő jelentése alapján ugyanis nem Alvise Gritti megölése miatt vonult fel, a császár ugyanis tudatában volt, hogy mivel Gritti az egykori első pasával, Ibrahimmal¹⁴ sok nyugalanságot szított, éppen az ő akaratából ölték meg, amit egyébként nem sokkal később Ibrahim halálának ténye is megerősített. Nem is a lengyel király hívására, mivel ez az uralkodó olyan feddhetetlenséggel, olyan

bölcsességgel, olyan mértékletességgel és állama, valamint a keresztény hit iránt oly szeretettel viseltetik, hogy soha nem használná a hitetlenek fegyverét saját keresztény ellenségével szemben, akkor sem, ha az ellenség kése már a nyakán lenne; egyedül csak a két király, János és Ferdinánd egyezsége miatt jön, amelyről, jóllehet nem hozták nyilvánosságra, mégis erősen nyugtalanító hírek terjedtek el, s melyet Szulejmán felettébb gyanúsna talált, hiszen Károly császár¹⁵ követe az előző évben kétszer is eljött Magyarországra az egyezés megszerkesztése végett.¹⁶ Nem utolsó sorban pedig Péter vajda iránti gyűlölete miatt jön, amely ugyanis már sok éve nagy lánggal lobbantotta fel a vajda elleni haragját, nem is csak maga miatt, hanem főként, biztos tudomás alapján, a bojárok – ahogy a moldvai előkelőket nevezik – szüntelen könyörgésére.

Nem szívesen teszem, hogy több momentumot, igaz, nem sokat, külső készletéből elhagyjak, nehogy úgy tűnjön, jobban szeretem átkos történetek szálait fűzőgetni, mint a történelem szövetét szőni, ezért csupán kevéssé érintem Péter vajda nem túl tiszta erkölcsait és életének szokásait, az erkölcsi tetteket ugyanis tönkre és dobták Szulejmán császár haragjának martalékául. Bizony annyira ingatag és változó volt a jelleme, hogy semmit sem hiányoltak belőle jobban, mint a feddhetetlenséget; s méltán hozhatták fel vádként ellene, hogy más volt a véleménye állva, mint ülve. Minden dologban készíntűnek és kajánnak mutatkozott, még a barátaival szemben sem volt egyenes. Becsületének fénye oly gyakran homályosult el, hogy egyetlen szomszédja, egyetlen fejedelmetársa sem hitt már esküvéseinek, s inkább óvakodtak tőle, amikor felajánlotta, hogy leteszi a nagyesküt, ez derült ki a Zsigmond lengyel királlyal kötött szerződéseiből, melyeket gyakran megszegett, és azokból a szövetségekből, amelyek ezekben a háborús időkben János, illetve Ferdinánd és ő között voltak érvényben. Ősei szokásai szerint, mivel Moldvát a magyar királyok uralma alá számították, mindkettőjüknek hittel kötötte magát, [hol Jánosnak, hol Ferdinándnak kínálkozott fel, s pillanatnyi szerencsájuk alakulásától tette függővé magatartását, akit éppen siker-

római királynak (Rex Romanorum) is nevezték. I. Ferdinánd magyar királyt, későbbi német-római császárt 1531. január 5-én Kölnben választották meg és 1531. január 11-én Aachenben koronázták római (német) királlyá, s ezzel a császári korona várományosa lett. Fivéré, V. Károlyt, egy évvel korábban, 1530. február 24-én Bolognában koronázta meg VI. Kelemen pápa a Német-Római Császárság (Birodalom) koronájával.

¹¹ I. „Öreg Zsigmond” (1506–1548) lengyel király, II. Ulászló magyar király fivére, Szapolyai János sógora, aki 1512-ben kötött házasságot Szapolyai Borbálával Krakkóban. A királyné azonban 1515-ben fiatalon meghalt.

¹² Petru Rareș (IV. Péter) moldvai fejedelem (1527–1538; 1541–1546) törvénytelen fia volt Ștefan cel Mare v. III. „Nagy” István moldvai fejedelemnek (1457–1504). Petru Rareș 1427. januárjában került Moldva trónjára. Többször betört Erdélybe és Lengyelországba. A „Rareș” melléknév ritkahajút, kopaszt jelent, ami esetleg nem őt, hanem talán anyja férjét jellemezte.

¹³ Gritti keresztneve Verancsicsnál: Aloysius. Sokszor használják a Lodovico nevet is, a velencei dózsa törvénytelen fiának azonban a korabeli Itáliában, vagyis eredeti hazájában használt neve: Alvise, ez a német eredetű név latinul: Aloysius, magyarul: Alajos.

¹⁴ 1523–1536 között, haláláig Szulejmán szultán görög származású nagyvezire, a Portán legbefolyásosabb politikus.

¹⁵ V. Károly német-római császár.

¹⁶ Johann Wese lundi érsek, a váradi békekötés főtárgyalója, váradi tárgyalásáról Verancsics is beszámol munkájában. Vö.: Verancsics 1857–1875. i. m. I. köt. 8–9. 26., 34.

telenebbnek gondolt, mellőzte, s a másiknál ajánlkozott támogatásával és segítő fáradozásával. Mindkettejüknél állandó követet tartott, és az volt róla a vélemény, képes egyszerre mindkét fejedelemnek szavát adni. Mégis Ferdinándhoz hajlott jobban. Jánosra átkokat szórt, és gyakran bevádolta a töröknél.]¹⁷

Alvise Gritti esete is bebizonyította, hogy ez az igazság. Amikor Gritti az elmúlt években baljós jelektől kísérve Törökországból Havasalföldön keresztül Erdélybe ment, egyaránt félt az erdélyiektől és a moldvaitól, megtudta ugyanis, hogy a vajda már régen cselt vetett neki, azon okból, melyről fentebb már megemlékeztünk,¹⁸ s bár, úgy vélem, jelét adta, hogy tud a dolgról, mégis baráti szövetséget kért a vajdától, mivel, s ez közszájon forgott, igencsak ártó gondolatokat forgatott a fejében. A vajda pedig, látván az alkalmat, hogy kívánsága teljesül, nem habozott jobbát az evangéliumra téve [megesküdni barátságukra], a hittételből egyetlen részt sem felejtett ki, egyetlen esküformulát, egyetlen szent segedelmet sem hagyta ki, mégsem tudta magáról elhitetni, hogy teljesen lekötölte magát Gritti mellett, nem oszlathatta el aggályait, ezért ígéretet tett, hogy nemcsak, hogy nem fog ártani Grittinek, hanem minden körülmények között megadja majd seregei támogatását, sőt jelenlétével is segíti.

Végül azonban Gritti nyílt terepen nem tudott ellenállni egykori barátai és hívei, mindannyian országuk legvagyonosabb és legnagyobb hatalmú urai, haderejének, akik amiatt ragadtak ellene fegyvert, mert meggyilkoltatta a kiváló férfit és katonát, Czibak Imre váradi püspököt,¹⁹ Erdély akkori helytartóját és az uralkodó főmegbízottját, aki a király nevében és felhatalmazásával Gritti fogadására utazott ilyen messzire; ezért Medgyes mezővárosba húzódott vissza. Innen azonban Gritti, amikor inkább heves, mintsem hosszú ostrommal bevették a várost, a moldvainak a város falai alatt várakozó csapatához menekült, s kezével a vajda hitlevelét nyújtva, azt kiáltotta nekik, hogy ő Gritti, és sértetlenséget kér; a vajda pedig szent esküvésé

feledve, hitbéli kötelességeinek fittyet hányva, sőt vallása előírásaival sem törődve, törbe csalta a szerencsétlent. Bizony ő maga, ahogyan ígérte, nem volt ott személyesen, amikor katonái, akiknek aljasul parancsba adta, Grittit elfogták, lefegyverezték, és gyalázatos módon bilincsbe verték. Nem telt bele néhány nap, a király személyesen vonult Budáról Erdélybe Gritti kiszabadítására, útja során minden nap a lehető legnagyobb távolságot megtéve, a vajda ugyanis nem engedelmeskedett többszöri levélbeli parancsának, hogy hagyja életben Grittit, s amikor erről a vajda értesült, parancsba adta, hogy a lehető leggyorsabban végezzék ki.

Időközben Péter moldvai vajda akkora vakmerőségre és elbizakodottságra vetemedett, nem törődve már sem a szomszéd fejedelmekkel, sem a török császárral, hogy az övéivel szemben is egyre kegyetlenebb módon őrzöngött, s gögösségében először tartománya előkelőivel próbálkozott. Tanácsosainak és a bojároknak nem adta meg a kellő tiszteletet, tanácsaikra nem hallgatott, megfellebbezhetetlen parancsokkal kormányozta és a legsúlyosabb üldözésekkel sújtotta őket, szomszédaiakkal állandóan háborúkba küldte őket, melyeket nem szükségéből, hanem fensőbbsege tudatában indított, valamint vagyonszerzés céljával, a háborúk alatt a tartományok lakosaival összehordatta [értékeiket]. Ráadásul sokakat elüldözött az országból, többeket hivatalukból és méltóságukból. Némeleyeket pedig, nem vétkeik miatti haragjában, nem is főbenjáró bűnük miatt, hanem saját gonosz természetétől elaljasodva, megöletett. Uralkodásában az összes főemberrel, akár csak az alacsony néppel, felettébb igazságtalanul bánt, a személyes érintkezésben hajthatatlan, kevély, kérlelhetetlen volt, s csak egyre volt hajlandó, hogy a legsúlyosabb büntetéseket szabja ki a legcsekélyebb vétkek elkövetéséért. Ráadásul állandóan azt leste, hogyan törhetne csatlósai segítségével, csellel vagy nyíltan, férfi rokonai életére, még a testvérei véréből sem tartotta tisztán a kezét, hogy egyedül uralkodhasson, minél nagyobb biztonságban és vetélytárs híján. Két fivére ugyanis, a többieket már eltávolították, Törökországban rejtőzködött, egyiküket nyájasságával és a testvéri szeretet álarcát magára öltve csalogatta elő, mintha megkönyörült volna elesettségén, mondván, rangját elismerendő méltó helyet fog adni neki, lehetősége lesz életének megfelelő módon való fenntartására. Bár korábban orrát megcsónkító-

¹⁷ Ezek a mondatok Eperjessy Kálmán kiadásából hiányoznak.

¹⁸ Gritti küldetésével, tevékenységével és sorsával korábban részletesen foglalkozik Verancsics. Vö.: Verancsics 1875. I. 19–36.

¹⁹ Czibak Imre († 1534) váradi püspök, Szapolyai híve, mivel ellenezte Gritti kormányzóvá való kinevezését, a kalandor meggyilkoltatta.

ták,²⁰ most a tisztelet jeleként szőnyeget terítettek lába elé, majd az előkelők népes koszorújától övezve, a vajda gyászt és sajnálkozást erőltetett arcára, serlegét ürítette fivérének az égiekhez való szerencsés útjára, és – megfojtatta.

Később hányavetin kérkedett gaztettével, és azzal dicsekedett, hogy családjából addig a napig senki sem volt, aki ünnepélyesebb körülmények között halt volna meg. Hogy ez a barbárnál is barbárabb gonosztett, amely a vad és faragatlan emberektől is idegen, mennyire sajátja a moldvai és havasalföldi népnek, a gyakorlatban igazolódott. Úgy tudjuk, hogy sok török császár is gyakran alkalmazta, így Szelimnél²¹ és más korábbi eseteknél is erről árulkodnak a históriák. Másik fivérét,²² akin titokban hasonló gyilkosságot akart elkövetni, előre figyelmeztették, hogy vigyázzon, ezért a vajda soha nem tudta elkapni, s továbbra is tartott tőle. Ő az, akit a császár most a helyére akar tenni.

Mivel szüntelen kegyetlenkedésével nem hagy fel, s napról-napra dőlyfösebb lesz, s hazáját, melyet neki, mint jó fejedelemnek, békével, nyugalommal, szelidséggel, igazságossággal és más efféle módon kellene óvnia, zsákmányként éli fel, lassanként elfordítja magától a bojárok jóindulatát és szeretetét. Bár [a moldvaik] vad emberek és barbárok lévén, könnyebben szolgálnak, mint más, az állam keretei között élő népek, szeretetük most mégis gyűlöletre és félelemre változik; egyébként sajátos szabadságnak örvendenek, és bizonyos saját törvényeik tartják össze őket, nincsenek híján teljesen a rendnek és a tisztas becsületnek, bár ez a rend és becsület inkább természetükből, mintsem tudatosságukból adódik; ezért titokban előbb csak a kevés számú előkelő között, majd többek körében kezdődik a mozgolódás, hogy a vajda túlzott önkényuralmát megszüntessék, s magukat a

szolgaságból kiszabadítsák. Minderről hosszan különféle tanácskozásokat tartván, céljuk eléréséhez nem találnak megfelelőbb módot, mint ha a török császárral tárgyalnak a dologról. Mivel évi adót fizetnek neki, ezért elismerik, hogy az ő parancsa és uralma alá tartoznak, és nem kételkednek benne, hogy a császár könnyen felkarolja megszabadításuk ügyét, különösen, mert a vajdának igen rossz és ellenséges a híre előtte. Bár már több éve minderről folyamatosan tudósították a [török] császárt, szinte naponta értesítve a legapróbb dologról is, amit [Péter vajda] ellenük kegyetlenségében elkövetett, vagy ha a császárra tett valamilyen dőlyfős megjegyzést; s könyörögve kérték, hogy fëkezze meg a vajdát örültségében, és ne tőrje, hogy kénye-kedve szerint bármi módon nyomorgassa őket, s vegye rá, hogy mindegyikükkel ősi szokás szerint rangjának és szabadságának megfelelően bánjon, s szelídebben és barátságosabban viselkedjék velük; kinyilvánítva azt is, hogy semmi sem dicstelenebb és kevésbé illő egy fejedelemhez, mint a kegyetlenség; bár a császárt kezdetben mindezek mélyen lesújtották; ennek ellenére gondolkodóba esett a vajda elméjének háborogottságát és nyelvének fëkezetlenségét illetően: vajon nem elmebajban szenved-e inkább, mint bírói ítéletre lenne szüksége; egyébként ezért sem vette túlságosan komolyan mindazt, amit a vajda róla mondott. Mind e közben ugyanakkor gyakran intette és figyelmeztette a vajdát követői útján a népeivel szembeni önkénye miatt, melyet ő, a török császár is nehezen visel el és méltánytalannak vél; kérte, legyen szelídebb vezére övéinek, ne büntesse alattvalóit olyan keményen, ne pusztítsa őket kegyetlenségével, igazságossággal kormányozzon, tartsa szeretetében és tiszteletében őket, ne feledje, hogy a halandók életét jótétemény, szeretet és egyetértés tartja fent, a széthúzás, a gyűlölet és a megfélemlítés ellenben tönkre teszi; és semmi sem átkosabb a fejedelmeknek, mint ha népük nem szereti őket.

Mivel a császár hiába fáradozott, és követői semmi mást nem jelentettek, mint hogy Péter nem áll el szándékától, végül nagy haragra gerjedve megfenyegette, hogy haddal támad rá, ha nem hagy fel eszelős viselkedésével. Már régóta foglalkoztatta, amint megtudtam, ez az eshetőség, már csak Erdély miatt is, hiszen a többi korábbi török császár ugyancsak kinyújtotta kezét Erdély termékeny földje, igen gazdag és nagyszámú arany-, ezüst-, réz- és sóbányája

²⁰ A vetélytárs orrának vagy más testrészének megcsonkításáról, amely ismert gyakorlat volt a havasalföldi vajdák udvarában, Oláh Miklós is ír Hungária c. művében (12. fejezet). Oláh Miklós: Hungária – Athila. ford., jegyz.: Németh Béla, Kulcsár Péter. (Millenniumi magyar történelem. Források). Osiris, Budapest, 2000.

Digitális kiadása: <http://www.neumann-haz.hu/scripts/SGML/BHISGMLtr?gmolah/gmolah0003.sgml>

²¹ I. Szelim (1512–1520) az Oszmán Birodalom szultánja, I. Szulejmán apja.

²² Petru Rareş féltestvére, Ştefan cel Mare fejedelem fia, aki fivére elűzése után Ştefan Lăcustă (V. István) néven 1538 szeptembere és 1540 decembere között uralkodott a Moldvai Fejedelemségben. A Lăcustă melléknév a román nyelvben zöcskét vagy sáskát jelent.

után. De Szulejmán félt, ha Erdélyt, vagy Moldvát, vagy Havasalföldet el akarná foglalni, a három ország egyesülne, ezért részben cselveléssel, részben, amint ma már kétség kívül hihetjük, erőszakkal nyomta el őket. [Erdélyt] meredek hegyek, járatlan erdők, óriási sziklák, sebes folyók, gázló nélküli hegyi zuhatagok, szűk utak és ösvények védmezik, s elképesztően sok lovas csapata van, s az itt élő paraszti nép oly elszánt az ellenség üldözésében, és olyan jól ismeri a vidék összes veszélyes helyét, hogy aki maga nem látta, szinte el sem hiheti. Valamiféle olcsó és felettébb bolyhos szürke posztóból készült ruhát viselnek, hasonló anyagból varrt, háztetőt formázó, kúpszerű gallérral, valamint bocskort, arcuk fekete hosszú bozontos szakálluktól, egyedüli fegyverük egy szúrós bot a hegyére kötözött sarlóval, hihetetlen mozgékonyással óriási számban képesek szétfutni az erdőkbe és hegyekbe, s egyszerre támadják az ellenség elő-, derék- és utóhadát, az egész éjszakát örködve töltik, mert az éjszaka leple alatt sokkal eredményesebben, cselet vetve és kisebb rajtaütésekkel ingerelhetik az ellenséget. Az sem került el a császár figyelmét, hogy mekkora seregek jönnek Magyarországról, melyet még nem sikerült teljesen leigázni, valamint Németországból és a szomszédos nemzetektől, s milyen hatékonyak lennének, ha egyesült erejükhöz az itteniek is csatlakoznának. Mivel mindezt így meghányta-vetette magában, soha nem volt elég lelki ereje a támadó hadjáratához, inkább azt választotta, hogy János király szövetségének örvén és a tisztesség látszatával megtartóztatja magát Erdélytől, miközben élvezzi a király és a moldvai támogatását, Havasalföld adóit viszont évente beszedi; mintsem, hogy nem kellő időben, a megfelelő és biztos alkalmat be sem várva megkísérelje a két tartomány leigázását. Igaz, ami igaz, addigra annyira úrrá lett a bojárokon a Péter vajda elleni végső gyűlölet, harag és fájdalom, hogy nem tudták tovább elviselni fennhéjázó akarnokságát, s döntő lépésre szánták el magukat, bármit hozzon is a sors; végül arra határozták magukat, hogy titokban követeket küldenek Szulejmán császárhoz, tudtára adják, ők nem könyörögnek többet azért, hogy figyelemzetéseivel és fenyegetéseivel igyekezzen jobbra fordítani Péter gonosz tetteit és bűnös életvitelét. Hiába is próbálkozna, a vajda átkozott erkölcsi érzéke már régóta annyira eltompult, hogy térden állva kéri, könyörögnek, teljes erejükkel kívánják, ha a császárban maradt

valamennyi segítő szándék és jóakarát, s azt elnyerhetik, már ha nem akarja, hogy hazájukat elhagyják, és az másoké legyen, vagy más fejlődelmet keressenek; szabadítsa meg őket ennek a túrheterlen embernek az uralma alól; jöjjön személyesen, és ne csupán őket helyezze szabadságukba vissza, hanem bosszulja meg a vajdán a rajtuk esett sérelmeket. Egyébként is tudja meg, hogy a vajda a közeli napokra háborús készüléket tesz, s nem más, mint az oszmán nép ellen akarja fordítani haderejét, mindenhol ezzel dicsekszik. A császárban van minden reményük, az ő kegyességében bíznak rendíthetetlenül, s ígérnek, hogy vezetői lesznek az útján, s őt a legnagyobb bizalommal, egyetértő akarattal, s mindnyájuk támogatásával és kívánságával fogadják országukba. Senkinek a cselvétésétől, senkinek a fegyverétől nem kell tartania, az erdélyiek készületlenek, s semmit nem tudnak erről a szervezkedésről. Egyöntetűen eléje mennek, parancsai szerint cselekszenek, s a kezére adják majd az összes várost, várat, hadfelszerelést, végül a fegyvereket, a katonaságot és egész Moldvát. Tőle csak azt várják, Pétert vesse fogságba, üzze ki a hatalomból, s egy másik, népükből való embert tegyen meg vajdájuknak, az öldökléstől azonban tartózkodjon, jószágukat ne ragadja el, az országot ne foglalja el magának; [katonái] feleségüket és gyermekeiket ne becseljen meg, ők maguk legyenek mentek a fogságtól, s hagyja őket saját jogszokásukkal és törvényeikkel élni; ellentételezés-ként az atyáik által szentesített szerződések alapján megkapja adóikat és ajándékaikat, de ezekkel elégedjék is meg.

Szulejmán, mivel ezenközben sok más igen súlyos gond nehezedett rá, szorult helyzetbe került. Egyik részről ugyanis a perzsa király,²³ akit mostanság szúfi²⁴ névvel illetnek, hadai foglalták le erejét, aki ellen legidősebb fiát küldte óriási seregével; másik felől pedig az összes

²³ I. Tahmasp perzsa sah (1514–1576), a 16. század elejétől uralkodó Szafavida-uralkodóház tagja. Az udvarát ábrázoló, bőrrel applikált hatalmas 16. századi kárpit az Esterházy-gyűjtemény kincse volt. Vö.: Esterházy-kincsek: öt évszázad műalkotásai a hercegi gyűjteményekből. Az Iparművészeti Múzeum és a kismartoni Esterházy Magánalapítvány közös kiállítása a budapesti Iparművészeti Múzeumban. Szerk.: SZILÁGYI András. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2006–2007. Kat. Sz. 9.

²⁴ A szúfizmus az Iszlám első századaiban kialakult aszketikus irányzat, hívei a szúfik. A Szafavidák névadója egy 13. századi szúfi dervis volt (Szafi od-Din Sejk), ezért nevezetik a szafavida uralkodót szúfinak.

keresztény háborújának nézett elébe. A keresztények ugyanis, miután ismertté vált, hogy Károly római császár és Ferenc francia király,²⁵ a keresztény egységbe tömörült államok legfőbb hatalmának birtokában, még az év során békét kötött,²⁶ magasztos lélekkel, akaratuk és vágyaik legmélyebb egyetértésével, III. Pál pápa legmesszemenőbb közreműködése mellett kölcsönös szövetségre és baráti szerződésre léptek, s általános hadjáratot szerveztek a törökök ellen, majd a legnagyobb ünnepélyességgel hadat üzentek, miközben Görögországban már számos hajóhaduk állomásozott. Szulejmánnak ugyanakkor Konstantinápolyt kellett újabb sorozásokkal és erődítésekkel megerősíteni, illetve hajóhadat építeni, szárazföldi csapatokat felszerelni; mindezt egy időben végrehajtani, bizony, óriási feladatnak látszott. Ennek ellenére sok körülmény buzdította, úgy gondolta, amit a szerencse magától felkínál, mohón meg kell ragadnia, így nagy elszántsággal vállalkozott az újabb nehézségekre, legelőször is azokra a jogtalanságokra volt gondja, melyeket Péter vajdától szenvedett el, majd a bojároknak a vajda elleni gyűlöletére, végül a feléje áradó szíves hajlandóságukra, és arra a kifejezett óhajukra, hogy elmenjen hozzájuk. Ezután egyrészt átgondolta a háborúzás szükségességét és ésszerűségét, s rájött, hogy abban az évben a hadkészületen túl még a jövőbeni háborúnak bizonyos főpróbája is lejátszódhatna, másrészt úgy vélte, hogy országai erősebbek és biztosabbak lesznek, ha megragadja a kínálkozó alkalmat; egyébként a keresztények is éppen akkor kezdtek mozgolódni; s így, amint régóta óhajtotta, Erdélyhez is közelebb kerülhet néhány lépéssel, s mindenfelől szabad utat kaphat hozzá, ugyanígy Havasalföld és egész Felső-Magyarország határai felé is megnyílnának a kapuk, Moldvába pedig, ahol eddig csak fél lábát vetette meg, most mindkettőt beteheti, s ha egy csapással szétzúzza, meg is tarthatja. Úgy vélte, mindez nem áll távol érdekeitől és terveitől, ráadásul a keresztény oldal erőtlene és az ő hadaitól mindig is védtelen és támadható lesz, ezért a bojárok kérését beleegyezően nyugtázván, kegyes és a reményeknek megfelelő válaszában megnyugtatta őket, hogy el fog jönni, így érve, hogy véget vet Péter vajda kényuralmá-

nak, ha ugyan meg nem próbálja még egyszer dőlyfösségétől eltántorítani. Ezzel a követeket elbocsátotta azzal a paranccsal, hogy gyorsan térjenek vissza hazájukba, de nehogy hátat fordítsanak vállalt feladatuknak és hűségüknek, s szigorúan figyelmeztette őket, minél gyorsabban, parancsa szerint cselekedjenek, ha arra kerül a sor.

[...] a nagy Hectorhoz és Herkuleshez méltó, a törökkel szemben álló keresztény fejedelemhez illő, de hozzá nem való, halálosan veszélyes. Ez alatt az egyik követ, köntösének rejtékéből előhúzván a levelet, a bojárokhöz fordul és megkérdezi, ki lenne közülük az, aki a vajda helyét és méltóságát elfoglalná.

Logoffeth Tódor,²⁷ így hívták a moldvai főkancellárt, aki a legnagyobb tekintélynek örvendett körükben, azt felelte, ő lesz az. Mire a követ így szólt: fogd ezt a levelet; egyébként Szulejmán császár a legnyomatékosabban parancsolja, hogy ha magad mellé véve a többi bojárt is, együtt elfogtatók a vajdát, bilincsebe verve vitessétek elé! Ne féltsétek életeteket, hazátokat, szabadságotokat és jó sorsotokat, úgysis tudjátok, ha ennek, s Péterre mutatott, fejtét veszik, a császár mindnyájatoknak biztosítja a jólétet és biztonságot. Ha pedig szándékotokban áll másként cselekedni, vele együtt ti is bűnhődni fogtok.

Erre kevéssel később a bojárok, a fejedelem jelenléte miatt tisztelettudóan, mindamellettköppen, nehogy felfedjenek valamit a csapdából, amelyet a vajdának állítottak, s így rászolgáljanak a császár haragjára, azt felelték: nekik ellenséges érzülettel a császárral szemben, készek most és a jövőben is parancsait végrehajtani, és megbocsátásért esdekelnek a legkegyelmesebb fejedelemhez. Valóban elfogják és megkötözik Pétert, törvényes fejedelmüket, ezt ugyanis az uralkodó iránti hűség, tisztelet és a népek joga is megengedi abban az esetben, ha nem akarják életük további részét más kénynek-kedvnek kitéve, gyűlöletes szégyenben leélni, s nemzetük utódaira sem akarják ezt a szégyenbélyeget örökül hagyni; egyébként hiszik, hogy az oly bölcs és kegyes császár sem kíván mást tőlük, az ő kezében van letéve ugyanis mind az ő, mind fejedelmük sorsa, hi-

²⁵ I. Ferenc (1515–1547)

²⁶ III. Pál pápa közbenjárására a Milánó birtoklásáért küzdő Ferenc francia király és V. Károly császár 1538-ban Nizzában tárgyalásokat folytatott, majd fegyverszünetet kötött.

²⁷ Toader Bubuiog főkancellár, Petru Rareș tehetséges híve, ő és felesége, Elena alapította a humoros kolostort Moldvában, amely temetkezőhelyük is lett. A (logofát) szó a főkancellári méltóságot jelenti, a román nyelvet nem ismerőknél azonban személynév lett belőle.

szen fegyverei elől úgysem tudnának elmene-
külni.

A követek elbocsátása után Péter, amint megértette, hogy a császár ellene van, s élete a legnagyobb veszedelembé került, sorsa és helyzete veszélyben forog, és oda jutott, hogy vagy gyáván elhagyja országát, vagy bátran fegyverrel kell megtartania; úgy véli, nincs olyan ősi és dicséretes erény, amely jobban illene egy keresztény fejedelemhez, mint a hitért harcolni, és ha sorsa úgy hozza, elesni, ezért csapatait, melyeket már az első kósza hírek hallatán felszerelt, egyesíti, és elhatározza, Szulejmán szultánt mindenképpen megakadályozza, hogy Moldvába lépjen, sőt azt reméli, ha úgy esik, bátran harcra is bocsátkozik vele. Egyébként kényszerűségből is ezt kell tennie, a császárban ugyanis láthatóan akkora harag és bosszúvágy gerjedt ellene, hogy sem könyörgéseivel, sem ajándékkal nem tudná kiengesztelni.

Amilyen gyorsan a helyzet és a természeti viszonyok engedik, az összes olyan utat és ösvényt, amelyeken, úgy gondolja, az ellenség bejöhét az országba, mivel Moldva mindenfelől magas és meredek hegyekkel, mintegy természetes sáncsal van körülvéve, széles sávban szálfákkal rakja tele és torlaszolja el. A mezőkről beszedi a gabonaadót, azt, amit a korai idő miatt még nem lehet learatni, felégeti. A marhákat, nyájakat és méneseket, melyeknek nagy bővében van Moldva, elhagyott helyekre hajtja, az összes falut szétrombolja. Maga, miután a hadseregnek kiadta a parancsot, egy megfelelő helyre visszavonulva, hátra marad, hogy ott várja meg az ellenséget, a maradék, nem csekély számú népet pedig, amely alkalmasabb a barmok terelgetésére, mint a hadművészet gyakorlására, a völgyek és hegyek tekervényes ösvényein és járhatatlan rengetegében szórja szét. Azt parancsolja nekik, hogy ahol csak az ellenség megjelenik, ők is ott legyenek, tegyenek meg mindent, hogy gyakori és különböző irányú ellencsapásukkal eltérítsék és szétszórják őket, s minél többet öljenek meg. Így neki kevesebb feladat jutna, mert nem az egész hadsereggel kell megütköznie, bizony nem tudja felvenni a versenyt ellenfelével sem harci kedvben, sem létszámban, sem hadfelszerelésben, csak csellel és nehéz hegyi terepen képes összemérni vele erejét. A másik eshetőség, hogy mindaddig ellenáll, több helyen feltartva az ellenséget és széthúzva a csatasort, amíg a tél, amely igencsak közeleg, be nem köszönt, remélve, hogy a szul-

tánt mind a fagy és a hó, mind a háborúzásra alkalmatlan időszak, mind a vidék mostohaasága arra kényszeríti, hogy dolga végezetlenül visszavonuljon. Közben követei útján szinte mindennap János királyhoz fordul tanácsért, hozzá fűzi legtöbb reményét, mivel osztozik sorsában, tudomására hozták ugyanis, hogy Szulejmán császár rá is megharagudott a Ferdinánd római királlyal kötött, általunk is említett, békéje miatt; kérdezi, mit tegyen, kéri, legyen segítségére, mert a hatalmas ellenség óriási haderejével minden felől rettegésben tartja.

János, mivel mélyen keresztény lelkületű, nagy tehetségű, egyedülálló bölcsességgel megáldott, ráadásul a hadügyben is kiemelkedő jártasságot szerzett fejedelem volt, semmiképpen sem adhatott alkalmat a török császárnak a háborúra, ezért próbálja a vajdát meggyőzni, hogy ő egyedül nem elégséges a megsegítésére, biztos forrásból tudja ugyanis, hogy a császárnak ötvenezernél is több katonája van táborában, a tatárok is majdnem ugyanennyien vannak, és nem csekély a havasalföldi sereg létszáma sem, akiket a szultán mint korábban hatalma alá vetett adófizetőit és vazallusait hajtotta a háborúba. A szultánnak 250 ágyúja is van, miközben Péter alig 70 ezer katonát sorozott be, s őket is igen gyengén, hiányosan, rosszul, alig pár nyílvesszővel vagy csak egy csupasz szablyával fegyverezték fel, mellvértje is csak néhányuknak van, hadfelszerelésben a legkevésbé sem hasonlíthatók a törökökkel össze, ágyújuk meg éppen semmi. De a bojárok és katonák feleségét, gyermekeit, és a nép maradék, háborúra képtelen, az ellenség prédájának kitett részét a vajda át küldheti, mert nemes lelkűen Erdély határain nagy számban hozott létre nekik biztonságos helyeket, a vajda feleségének és fiainak a jeles és legjobban megerősített erdélyi várost, Besztercét ajánlja fel.

Két eshetőséget vázol fel a vajdának. Akár egész seregével jönne át Erdélybe, miközben a császár szorosan a nyomában lenne, vagy ha ez nincs kedvére, nehogy országa elhagyásával vádolják; akár kis távolságra mindig a török előtt járna, mintegy menekülve, ezzel megragadva a lehetőséget az események irányítására, a harcra készség látszatát keltve, anélkül, hogy nyílt csatába bocsátkozna; addig fásztaná az őt üldöző szultánt, ameddig csak lehet, s ha ezt a hadicselt már nem akarja folytatni, hagyja abba a lehető legkedvezőtlenebb helyszínen, majd siessen őhozzá Erdélybe, s ott seregüket és had-

erejüket egyesítve várják meg, hogy mi fog történni. A császár majd, felmérve a helyzetet, visszafordul, mert nem meri a harcot vállalni, ha pedig ellenkezőleg, meg akarja támadni, és le akarja rohanni Moldvát, az erdélyiek aggályok nélkül és nyugodtabb lélekkel fogadhatják be a vajdát, s a havasalföldi vajda is így fog tenni, követei útján ugyanis már előzőleg vállalkozott erre, mivel tudatában van, hogy mellettük őt is veszély fenyegeti. Ha a császár ilyen pusztán, elhagyottan és kiürítve is elfoglalná Moldvát, és nem is vonulna ki belőle, János megígéri, hogy maga fog hadával Moldvába vonulni ellene, mégpedig ugyanolyan határozottsággal, amilyennel Erdélyben várta, és Pétert Isten segedelmével visszavezeti hazájába és visszahelyezi ősi uradalmába. Bizik abban is, hogy akkor a többi keresztény fejedelem kölcsönös szövetségre fog lépni, s tavasszal hozzálátnak a török kérdés rendezéséhez.

Péter, bár tetszett neki a terv mindkét változata, és belegyezett, hogy úgy tesz, ahogyan János tanácsolta, ennek ellenére vakmerőségtől, netán kevélységtől hajtva, mindkét barbár jellemvonás a sajátja volt; vagy, mert Szulejmán császár haderejét szokása szerint sértő módon újra és újra alábecsülte, vagy, mert nem bízott az erdélyiekben – tudniillik korábban folyton háborúskodással ingerelte őket, az előkelők közül igen sokat magas rangra emelt, míg az egész nemeséget oly szörnyű jogtalanságokkal zaklatta, amíg uralmon volt, hogy elsorolni is nehéz; Beszterce és Brassó határait, valamint a székeleknek a teljes, Moldvával szomszédos földjét nem egyszer tűzzel-vassal pusztította, Szebent pedig, a legnagyobb erdélyi várost, amikor az János királynak a kelleténél makacsabban ellenállt, amíg János lengyelországi száműzésben volt, nagy ígérekkel kecsegtetve próbálta elfoglalni – egyiket sem teljesítette.

Bizony, gyakran megtörténik, hogy a vétken késlekedőket sikertelenség kíséri, s elképzelésük többnyire a rosszabb irányba fordul, ha nem határozzák el egyértelműen rögtön a kezdetén, hogy mit is kell tenni. Pétert ugyanis, mivel mind hadiszerencséje, mind sorsa így hozta, Szulejmán császár szemből támadta meg, Zsigmond lengyel király pedig a hátába került, egyik oldalról a havasalföldiek, a másiktól a tatárok szorították, s kétségek között győtrődött, melyikük ellen fordítsa először fegyverét. Végül úgy határozott, Zsigmond király elé megy, leginkább azzal a szándékkal, mint mondják, hogy

döntésre vigye a dolgot: vele van vagy ellene, s a döntő győzelemmel, esetleg vereséggel, vagy az örök békével véget vessen egy olyan háborúnak, amely a közvélemény szerint a legkevésbé sem volt jogos, s melyet oly csekély eredménnyel s oly régóta folytatott már Zsigmond ellen. Ezt még inkább megerősíthetem, hiszen János király, egyrészt, mert mindig is a béke pártján állt, másrészt, hogy Péter vajda a lengyelrel való kibékülése után minél hathatósabban léphessen fel a törökkel szemben, a békítés céljával a kiváló és nemes férfiút, Bebek Imrét küldte a lengyel királyhoz követségbe, ha ugyanis Péter elnyerné a békét, nem kellene tovább a lengyelektől tartania, s János tudta, hogy ő is nagyobb és koncentráltabb haderővel fordulhatna a törökök ellen. Végül bizony, minden vitán felül, kívánsága szerint alakultak az események, tovább jutott, mint valaha is gondolta volna. Lengyelország királya ugyanis, semmi kétség, teljesen visszatarjta magát Pétertől addig, amíg a törökkel dűlőre nem viszi a dolgot. Közben azonban a vajda, rosszul mérve fel a helyzetet, nem lévén tudatában a bojárok ellene állított csapdájának, azokban a napokban, melyeket sokkal fontosabb dolgokra kellett volna használnia, csak vesztegette idejét; s ezalatt a császár, annak ismeretében, amit követői Péterről referáltak neki, Moldvába helyezte át táborát, s miután átkelt a vizeken, a Duna egyik ágából tavat formálván, majd ezt a tavat és a Prut folyót híddal összekötve, gyorsabban, mint azt bárki, különösen Péter vajda remélte volna, jutott el Szucsáva váráig, Moldva fővárosáig, a vajdák székhelyéig, amely a Szeret folyó túlsó partján fekszik, s melyet sem természetes akadály, sem építmény, sem haderő nem védett; majd sorait gyorsan hadrendbe fejlesztette, nem mulasztott el semmit, ami serege teljes harckészültségéhez szükségesnek tűnt; az ostromot azonban elhalasztotta, s előbb kémeket küldött, hogy felderítsék, van-e egyáltalán ellenség, készül-e valaki a védők haddá szervezésére. Amikor megtudta, hogy bizony egyetlen fegyverest sem találtak felderítői, táborát letelepítve és megerősítve, hadaival berendezkedett Szucsáva körül, úgy tűnt, a bojárok neki tett ígéreteinek kimenetelét várja. Közben hol a törökök, hol a tatárok, ahogyan a hadi szokás vagy a győztes joga hozza és engedi, már a kezdetektől szétszélednek, hogy jószág és élelem után kutassanak, kiismerjék a vidéket, majd ami eléjük kerül, tűzzel emésztik el, elpusztítanak, felprédálnak mindent, öldöklést

folytatnak, semminek sem kegyelmeznek. Miatán mindez a császár fülébe jutott, úgy hírlík, pogány létére volt benne annyi tisztesség, hogy emlékeztesse katonáit, megígérte, hogy mérsékli magát az ország feldúlásától és pusztításától, ezért rögtön a legszigorúbb parancsban tiltotta el őket a károkozástól, s megparancsolta, hogy mindenki elégedjék meg a hadi ellátással, amíg el nem rendeli, mit kíván tenni.

Hogy könnyebben követhessük az események további menetét, itt kell beiktatni néhány szót az oláhok házassági szokásairól, tudniillik kevésre tartják mind a saját, mind távolabbi és közelebbi rokonságuk családi kötelekeit. Mindnyájuknak szabadon lehet ugyanis két, akár három feleségük is, a nemeseknek és előkelőknek még több, a vajdáknak pedig annyit engednek, amennyit akarnak. Ezért legyen bár csak egy hitvesük, akit elválaszthatatlan társuknak neveznek, és akit mind az úrnő-megszólítással, mind tekintélyben, méltóságban és kivételes tiszteletben a többi nő elé helyeznek, közös sátorban élnek vele; mégis az ilyen feleségtől született gyermekek, és azoknak a nőknek a gyermekei, akiket bátran az ágyasok kategóriájába sorolhatunk, egyformán kedvesek a szemükben, s egyformán törvényesnek tartják és a vagyon örökösének tekintik őket. Vajdáik, különösen a havasalföldi vajdák egész nemzetisége folyton véres gyilkosságokba keveredik. Ha közülük valaki a legfelsőbb rangra emelkedik, a többiek, akár fivéri szálon, akár más rokonsági fokon kötődnek hozzá, mind egy szálíg idegen földre futnak szét, ha nem akarnak meghalni, csak szülők a fiaknak, fiak a szülőatyjuknak kegyelmeznek. Akit mégis képesek elfogni, azt a vajda vagy megöleti, vagy ha a kegyessége esetleg visszatartja a rokoni gyilkosságtól, csupán az orrán csonkítják meg, ez a bélyeg jelzi, hogy megfosztották az atyai uralomban való örökösödésétől.

Ebben az időben élt Szulejmán császár udvarában egy bizonyos István nevű, az oláhok között nagyra becsült és bátornak tartott férfi, a néhai István moldvai vajda fia,²⁸ aki Mátyás magyar király idejében a törökök ellen kiváló tetteket hajtott végre; mivel Péter vajdának apja révén féltestvére volt, anyjuk különbözött, azért menekült Konstantinápolyba, mert Péter, az uralodás vágyától hajtva, nehogy féltestvére két-

ségbe vonja gyermekei uralmi jogát, halálra kereste. A két Oláhország mindkét uralkodói családja olyan barbár és vad volt, hogy, mint már említettem, a fivéreknél fivéreiktől és összes többi rokonuktól, azoknak meg emezektől kellett leginkább félniük, nehogy gonosz emberek vezérletével, vagy bármelyik szomszédos ellenség nyomására és segítségére támaszkodva, lesből egymás életére törjenek, és gaztettükkel megszerezzék az ország feletti uralmat. A történeti munkák szerint II. Bajaziddal történt meg, hogy a többi török szultánt ne említsem, hogy fia, a janicsárok szándéka és támogatása folytán magasra jutott Szelim, elűzte a hatalomból, és megmérgeztette.

Ezért ezt az Istvánt Szulejmán megteszi vajdának, vagy a moldvaiak kérésére, ami igencsak valószínűtlen, kérdés, a nép között felmerült-e ennek az óhaja valaha is, vagy, hogy a hatalmát erősebbé tegye, tudniillik úgy vélte, ez a tartomány mindig az ő kezén fog maradni. Törököt ugyanis az uralkodói hűségkü miatt nem tehetett az ország élére, csak olyan embert, akiről biztosan tudta, hogy nem fog megfélemlíteni arról, miszerint a kinevezés jótéteményéért hűséggel tartozik császáranak, és az ő akaratának megfelelően tesz mindent, s akinél egyáltalán nem kell attól félni, hogy nem veszi át a török szokásokat és erkölcsöket, vagy, hogy nagyon belejön az uralkodásba, esetleg megtanul követelőzni, vagy, hogy a keresztény uralkodókkal baráti szövetségre lép.

Legott el is küldi a követeket minden rendekhez, hogy jelentsék, Istvánt törvényesen kinevezte vajdának, s mindannyian tőle függenek, Pétert meg is ölhetik, vagy elhagyhatják, az a parancsa, térjenek vissza jószágaikra, tegyék le a fegyvert, a szavát adja, hogy nem kell félniük. Ráadásul mindenkinek, aki esetleg ellenségként elkövetett ellene valamit, meghagyja az életét, és büntetlenséget biztosít. Ezen felül ígéri, hogy az a szabadság, azok a jogok, az a hit, haza és vagyon, amivel azelőtt is rendelkeztek, ezután is csorbítatlanul és épségben az övék lesz, s megerősíti, hogy egyedül Péter vajda megbüntetése végett jött, mert dőlyfét és gyalázatosságát már nem tudta tovább elviselni; a tartományra bízta, hogy minél tüzetesebben kutassák fel, s kilátásba helyezze, hogy aki megölvén, a fejét elhozza, magas, aki élve vezeti elé, a legmagasabb jutalomban részesül. Miközben az ellenségénél így alakulnak a dolgok, Péter, minderről mit sem sejtve, azt hiszi, a szultán még mindig a Dunánál

²⁸ Az említett Ștefan Lăcustă (V. István) (1538–1540) moldvai fejedelem, Ștefan cel Mare fia.

táborozik, lassabban intézi az ügyeit, mint ahogy a veszély megkívánná, de Lengyelországból visszatértében hirtelen mindenütt követek sietnek elé, akik egymás után beszélnek el, hogy minden szomorúra és gyászosra fordult, a törökök már Moldva belsejében vannak, Szucsávát ostromolják, új vajdát neveztek ki, kihirdették, hogy Szulejmán megkegyelmez mindenkinek, csak Pétert keresik halálra. Péter lelki erejét elvesztve, csak akkor volt kénytelen mindezt elhinni, amikor már a saját szemével látta a török portyázókat fel-alá vágatva pusztítani, a szerencsétlen jobbágyokat, akiknek a rettegés közepette lehetőségük volt elmenekülni, holtra válva bolyongani, s az övéit, meghallván a szultán kegyelmi ígését, lassanként szétszéledni mellőle, valamint csapatait felbomlani; észrevette, hogy az összes többi is, felhagyva szokásos vidámságával, hallgat és értetlenséget fejez ki tekintetével. A sok nehézségtől körül véve, a félelemtől letaglózva, amikor már hátrálni is veszélyes, és már szembe sem szállhat az ellenséggel, akinek hadereje mindent elárasztott, főként, mert hadserege egyre fogy, ismeri csak fel, hogy elárulták. Ekkor összehívja a főembereket, de gyanújáról említést sem tesz, attól tart ugyanis, ha felfedi, hogy tud gaztettükről, szegyenükben gyorsabban végeznek vele, s eszébe ötlik, mivel az általános végromlás csellel következett be, azzal is lehetne elhárítani, ezért a következő szavakat intézi hozzájuk. „Látjátok, hová jutottunk, és látom én is. Nem tudom biztosan, vajon sorscsapás, balvélekedés vagy isteni akarat juttatott minket ilyen szorongatott helyzetbe. Az azonban nem kétséges, hogy a balszerencse veletek együtt engem is közös sorsunk végső határára vetett. De mert az emberi bátorság nehéz körülmények között mindig ragyogóbban fénylik fel, és kétséges esetekben a higgadt meggondolás, ha megfelelően alkalmazzuk, gyakran szokott üdvöt eredményezni, a gyávaság pedig biztos helyzetekben is romlást hoz, cselekedjétek, fontoljátok meg, mit kell tenni, tekintsetek előre, közös ügyünkről van szó. A katonákat, akik el akarják hagyni a hadsereget, tartsátok vissza, és jobb reménnyel buzdítsátok őket új erőre, erősítsétek meg őket, nagyobbat ígérve, és meglátjátok, már kevésbé kell hátrálnunk. Íme, itt van velem a kincstár. Ne hagyjuk, hogy államunk romlásba jusson, még akkor sem, ha éppen nem élvezzük áldásait. Emeljük meg a katonák zsoldját, sorozzunk be újoncokat is. Sok tartalékunk van még, hogy

ebből a szerencsétlenségből kihúzzon minket. Először is az Isten és a bátorságotok, majd a tél, hó, fagy, vidékünk mostohasága, ráadásul a gabonahiány, de ezt szorgalommal majd megszüntethetjük, és annál könnyebben fog az ellenség megtörni, és biztosan meg fog törni, ha még sokáig ütközet nélkül marad földünkön. Előttek sem titok, hogy milyen segítséget várunk Erdélyből. Követeink jelentették, hogy János királynak mennyi katonája van Szlavóniából, Horvátországból, Magyarországról, Németországból, a két Spanyolországból, Sziléziából és Morvaországból, hogy a csehek és lengyeleket ne is említsem. Mi is lehetne nekünk üdvösebb és hasznosabb, mint az ő következő javaslatát elfogadni: ha Szulejmán császárral összeccapunk, és mint egyenlőtlen ellenfelek, más mód nem lévén, csellel bekerítjük, a harc késleltetésével és hiú reményével kifárasztjuk, s vad, átjárhatatlan vidékeink feltartóztatják, lehetséges, hogy reményeiben csalatkozva egyszerűen visszavonul, vagy számunkra nagyon is előnyösen egyezik bele a béke vagy fegyverszünet feltételeibe.”

Miután mindezt és más efféléket is előadott, a bojárok ezt felelték: erre már nagyon késő van, és lehetetlen is, mivel az összes katona szétszéledt, újoncok nem jöttek, bár a zsoldokat megemelték, a katonák ugyanis a nép többi részével együtt már az új vajdához pártoltak, egyrészt félelemből, másrészt a császár meghirdette kegyelem miatt, így már egyedül csak ők, a bojárok állnak mellette és vele együtt ők is végső veszedelemben forognak, és nekik is, akárcsak a vajdának, csupán a menekülés vagy a császár könyörületessége lehet a végső menedékük, ha ugyan hajlandók hazájukban maradva csekélyebb vagyonnal megelégedni, és népük új urának alávetni magukat, és nem akarnak külföldi országokban újra, de kétséges módon, szerencsét próbálni, s idegen fejedelmeket szolgálni, nem ismerve országuk nyelvét, szokásaiktól is idegenkedve. Péter, miután a bojárok szónoklatából még világosabb lett számára, hogy helyzete milyen súlyos, s lelkük mélyére látva felismerte, hogy semmi mással nem orvosolhatja szerencsétlenségét, csak ha a fegyvert letéve megadja magát, és az új vajdát a közakaratra engedve elfogadja. A bojárok rögtön bocsánatért esedeztek, ha valamit elkövettek volna ellene, s engedélyét kérték távozásukhoz, neki pedig jó tanácsként mondták, hogy önmaga, valamint élete, gyermekei, házai és vagyona megmentése

érdekében bárhová szabadon elmehet, ahová jónak látja; ezzel azonban még nagyobb kétségek közé jutott, már élete is kockán forgott, attól félt, hogy a bojárok, bizonyítani akarván a császár és vajdája iránti hálájukat, átadják az új vajdának, hogy alázatosan könyörögjön életéért, ilyen könyörgést és fogadkozást ő is kért korábban a rokonaitól, ezért térdre rogy és sírástól elcsukló hangon, mélyen meghajolva, s mindenkit a legalázatosabban nevével szólítva, úgy hírlik, a következőket mondta:

„Ti, bojárok, soha nem bántottatok engem, most sem ti űztök ki az országomból, hanem a sorsom, a balszerencsém, sőt, s ezt igen nehezemre esik kimondani, kevésbé dicséretes és titeket sértő erkölceim. Ha úgy hozza a sors, és felfelé ível valakinek a szerencséje, özönlik hozzá a kincs, megbecsülés, szeretet, barátok, dicséret, szolgálhad, kegy, tekintély, ha zuhan vagy kihuny a szerencsecsillaga, még az is szétfoszlik, amivel magánemberként rendelkezett, és veszteségei miatt szegény szerencsétlennek tartják. Látom, hogy ti már az új vajdához húztok, és a ti jogotokban és hatalmatokban áll, hogy életben maradok-e, elveszitek, vagy meghagyjátok az életem. De könyörögve kérem, hallgassatok a méltóságotokra, hallgassatok a hűségre is, mellyel eddig engem alázatosan követtetek. Egyedül a hűség és bizalom az, ami, ha sértetlenül megmarad, halhatatlan hírnevet és dicsőséget szerez az embereknek, de ha bemocskolódik, örökös gyalázatra juttatja őket. Bizony nem tagadom, túlzottan haragvó, túlságosan kemény, gyakran a kelleténél is kérlelhetlenebb, parancsolgató, sok szenvedésnek és háborútnak okozója voltam, nyilvánosan és a közt kizárva sokakat megbántottam; mégis azt kérem, mindezt tulajdonítsátok annak, hogy úgy véltem, a fejedelmek szigorúságából nagyobb előnye származik a népeknek, mint a túlzottan kegyes engedékenységből, ez utóbbi miatt ugyanis, semmi kétség, mind az alattvalók, mind az ellenség szemében megvetés tárgyai lehetnek. Azok a legtekintélyesebb országok, legnagyobb birodalmak, legvirágzóbb városok, leghatalmasabb államok, melyeket hirtelen laza gyeplővel, s nem nagyságuknak és tekintélyüknek megfelelően, s nem azzal az eréllyel és szigorúsággal, mellyel felépítették és nagyvá tették őket, kezdenek kormányozni és irányítani, gyakran ingattaggá és bizonytalanává válnak, és nem egyszer teljesen tönkre is mennek. Ezért ha jó szándékom rosszra és átkosra fordult is, ti kegyes és

bölcs férfiak módján néztek lelki szemetekkel sorsomat, amelyet a maga rútságában, mint egy történelmi színjátékot, nekem valójában igen gyászos szomorújátékot, mutatok most be, majd ugyanígy tekintsétek szörnyű viszontagságaimat és a szerencsétlenség azon mélységes örvényét, melybe nagy boldogságomból szédültem bele; most, száműzöttként és nincstelenként, amikor feleségemmel, drága gyermekeimmel együtt kergetnek el, kérlek benneteket, jóra valóan segítetek és bocsássatok meg egy szerencsétlennek, hagyjatok élve elmenni, miután szerencsétlenül elhagyatott. Nektek én szabad elmenevelt nem adhatok, de meg sem tagadhatom tőletek. Egyébként a kincstárból, mely nálam van, vegyen, ki mennyit akar, de ha lehet, egy kis részt nekem is hagyjatok belőle, hogy idegen földön ne szoruljak rá koldus módján teljesen az idegenek vagyonára.”

Kérése után megkönnyebbülten ajánlja fel minden bojárnak a lehetőséget, hogy mellette maradhat, kinek-kinek kezét nyújtja, majd ők is elbúcsúznak tőle, és mindkét fél távozik; a bojárok, élükön Mihullal, az akkori moldvai sereg fővezérével, Szulejmán császárhoz mennek. Péter körülbelül 150 lovas kíséretében távozott, akik mindnyájan fiatalok lévén, majdnem belső cselédségként, hűségüket bizonyítva, uruk vesztén szánakozva követték egészen az Oroszország határán, Podóliában, a Nyeszter partján fekvő Hotin²⁹ váráig. A vártól nem messze van az a hely, ahol a történet végbementek. Ide húzódott vissza, mert úgy vélte, innen biztosan és rövid úton Lengyelországba menekülhet, ha a szultán üldözné, bízva abban a békében, melyet nemrég kötött a lengyel királlyal. Feleségét és gyermekeit már korábban az erdélyi Csicsó várába menekítette,³⁰ de, talán azért, mert már régóta volt hivatalában, és körülötte minden az ellenség fegyverének tüztől izzott, vagy, mert nagyon is félt az erdélyiektől, tudván tudta, hogy nem felejtették el régi jogtalanságait, nem nagyon akarózott neki is Erdélybe mennie. Biztos forrásból megtudta, a bojárok rögtön fegyvereket küldtek szét, hogy minden Hotin felé vezető utat szálljanak meg, és orvul öljék őt meg. Micsoda kivételes gáztett, micsoda óriási

²⁹ Ma: Khotin, Ukrajna.

³⁰ Csicsót Küköllővárral együtt még Mátyás hűbértokként adta Péter vajda apjának, (Nagy) István moldvai vajdának. A moldvai vajda ugyanis előbb támogatta Mátyás erdélyi ellenfeleit, az erdélyi lázadás leverése után azonban hűségüköt tett a magyar királynak.

árulás, nagyobbat már kifundálni sem lehetett volna, milyen kimunkált csapda! A bojárok azt akarták, hogy rangjuk akkor is megmaradjon, ha urukat, akit gyűlölve üldöztek, kiűzik az országból. Péter jól ismerte népe szokásait, és mindent meghányt-vetett magában, ahogyan azok szokták, akik a végső kétségbeesésbe jutnak; mi vár rá, mi történhet még, mit kerülhetne el, végül az éj leple alatt, a fényeket kioltva, az országutaktól távol, úttalan utakon a nevezett várhoz vonult, anélkül, hogy megtámadták volna, s ott kihívátván a parancsnokot, mondta neki, hogy ő Péter vajda, és bebocsátást kér, hevesen követeli, hogy nyissák ki a kapukat. A parancsnok megtagadja a kérést, s nemcsak, hogy nem akarja a várba beengedni, hanem gúnyos hangon a legnagyobb fondorlattal, ármánykodással, becstelenséggel vádolja meg, és igen élesen megfenyegeti, ha nem távozik innen, nagy gyalázatára elfogatja vagy elkergeti. Eltűrvén, hogy ilyen gyalázatos módon elzavarják, a Nyeszter³¹ folyó mentén jobbra fordul, és hátulról, ahol a legkevésbé számítottak rá, megkerülve az ellenséget, nagy kerülővel és oldalirányú kitérővel, ha véletlenül követnék, megtévessze őket, gyorsan visszatér a Prut folyóhoz, hogy Erdélybe siessen, ha már a sors így akarta.

Ugyanezen az éjszakán azoknak, akik vele tartottak, nagyobb része, elvéve valamennyit abból a pénzből, amelyet felajánlott, elhagyja. A következő napon, még visszatértében ugyanazon az úton halad, egy erdőben parasztok és hegyi emberek törnek rá, kirántván hátsólovát alóla, erősen bántalmazták, pénzének, melytől soha nem akart megválni, jó részét elrabolják, néhány társát megölik, másokat megfutámítanak, végül hosszas harc után alig 25 ifjúval együtt a karácsonykői kolostorba³² menekül. A következő éjszakát itt tölti, de már azokban is alig bízik, akik kitarottak mellette, tőlük is meg akar szabadulni, és minden eshetőségre készen magánosságra szánja magát. Éjjélkor sebtében felrúzza a csapatot, mire mindenki felébred és felkel, parancsot ad, hogy készüljenek, mert menekülni kell, s azt kiabálja, hogy már-már itt a sokaság, amely üldözi őket. A katonák a parancsnak engedelmeskedve, mivel egyformán féltették őt és magukat, hűségesen követték ugyanis, mind-

nyáján menekülni kezdtek. Péter, kiválasztván két lovat az övéi közül, a leggyorsabbakat, felül az egyikre, amely a hagyomány szerint Alvise Grittié volt, ezen menekült az oláhokhoz a Medgyes mezővárosnál elszenvedett veresége után, a másikat pedig, amely ugrásokra idomított ló volt, azokkal a drága terhekkal a hátán, melyek a sok csapás után még megmaradtak, kantáron vezeti, hogy ráülhessen majd, ha az egyik elfárad az úton, és a vágatásra már képtelen. Az ifjaknak azt tanácsolja, hogy ők az egyik úton menjenek, de nélküle, nehogy mindnyájukat megöljék, ha együtt találják őket. Ő egy másik úton indul el, és megjelöli azt a helyet, ahol találkozniuk kell. Nyomatékosan figyelmezteti kísérőit, ha üldözőik beérik őket, mondják azt, hogy ő az elmúlt éjjel, amíg aludtak, elment, és egyáltalán nem tudják, merre lehet, milyen rejtekhelyen húzta meg magát; egyébként ők az új vajdához igyekeznek, hogy ne haragítsák magukra. Úgy véli, elállnak majd a keresésétől, vagy nem fogják őt megtalálni. Katonáit ezzel a fortélyal eltávolítva, pusztá vidékeken és mellékösvényeken Erdélybe indul Csicsó vára felé; ezért Moldvának egy óriási szegletét levágva, csodálatos módon és nagy merészséggel ugyanazon a helyen megy át a Prut és a Szeret folyókon, ahol korábban a császár is átkelt, különféle hegyeken, erdőségeken és a havasok magányos vidékein halad, hogy már maga sem tudja, hol is jár. Itt a sűrű sötét éjszakában már jobban fél a fenevadaktól, mint az ellenségtől, s egyre gyorsabban küzdi le az út hosszát, amint beszélnek, már az elé kerülő dolgokat sem tudja jól megkülönböztetni, hol az ég sötétje, hol szeme homályossága miatt, mivel már a harmadik éjszakát tölti alvás nélkül, egy fának ütközik, az ág pedig leszakítja fejéről az aranyfejkét, amelyet a moldvaiaknál csak az előkelők viselnek. A díjugrató lónak, melyet maga mellett vezetett, a kantára a ló törzsére tekeredik és kicsúszik a kezéből, a ló pedig a zajtól megbokrosodva, szilaj és friss lévén, felugrik, és mélyen beszalad az erdőbe, lehetőséget sem adva, hogy gazdája elfogja. A vajda inkább azzal törődik, hogy fejpántja el ne vesszen, minthogy a ló után menjen, vagy azzal veszt időt, hogy az elveszett fejdísz, esetleg valamelyik drága holmit keresi azok közül, melyekkel a ló fel volt málházva, ezért nem akadályozza meg a szökést, sőt a másik lovon egyre gyorsabban vágat, végül magában mindennel kiegyezik, ami Isten akaratából történt.

³¹ Verancsics a Nyeszter (v. Dnyeszter) humanista nevét használja: Tyras.

³² A Moldva és Erdély határán fekvő moldvai Karácsonykői (románul: Piatra-Neamț) várostól 8 km-re fekszik a nevezetes ősi ortodox Bistrița-kolostor.

Nem sokat halad előre, mivel az állandó megterheléstől testi és szellemi ereje lankadni látszik, letér egy kissé az útról, és enged az álomnak, hogy útja további részét frissebben folytathassa. Bizony, a balszerencse, amely már korábban is teljesen ellene fordult, most egy kupacba rak mindent, amit még el lehet veszíteni, és azon az éjszakán az összes maradék holmijától egyszerre megszabadítja, a maradék lova is elmegy ugyanis mellőle, vagy élelmet keresni, vagy, mert rossz szokása szerint lassanként kihúzta fejét a kantárból, és még messzebbre kóborol. A vajda kutatva, hogy hol lehet a ló, amely az összes többi értéke között a legtovább megmaradt neki, látja, hogy ezt is elvette tőle a balszerencse, ijedten felserken, és gyalogosan, mivel másként nem teheti, és egyébként is gyorsítani kell a menekülést, megy tovább, de inkább ide-oda bolyong, mint arra felé haladna, ahová igyekszik, mivel az oly kietlen havasokban nem tudja a helyes utat tartani.

Ezenközben János királyi parancsára a kemény és harcias férfi, Maylád István erdélyi vajda az erdélyi haddal az Ojtozi szorost, melyről a maga helyén fogunk majd beszélni, őrizte Szulejmán császár támadása miatt. A vajda felderítőin keresztül, akik egész Moldvában szétszórva kémkedtek, értesült róla, hogy az országából elűzött Péter vajda valahol az erdélyiek tábora körül bolyong. Embereit, akik jól ismerték a hegyeket, rögtön szétküldte a havasokban minden irányba, hogy derítsék fel, hol van Péter, majd élve és sértetlenül vigyék elé, mondván, a király akarata, hogy a haláltól óvják meg, János ugyanis biztonságban hitte országában, amellyel szándékosan vagy véletlenül ilyen bizalommal van. Különben sem királyhoz illő a szerencsétlenekkel és sorsüldözöttekkel gyalázatosan bánni. Éppen elég büntetést rótt már balsorsa a szerencsétlenre. Emberei elindulván, nem sokkal később egyikük, nemzetségére nézve székely, megtalálta a keresett férfit, aki csak bolyongott céltalanul, egyedül, rettegve, dísz nélkül, fedetlen fővel, szakadt csizmában, s már majdnem ájultan, reszkető lábbal, mert, így mondta, már négy napja, hogy emberi táplálékot nem ízlelt, hogy testének nem volt nyugalma és szemét nem hunyta álomra. Visszavezetve az útra, kísérői azt mondták neki: „Maylád István tudja, hogy a balszerencsétől úzve bolyongsz errefelé, megszánt téged, s többünket küldött keresésedre, s ha magtaláltunk, hozzá kell téged vezetnünk.” Péter vajda, aki nem felejtette el,

hogy Maylád vajda gyakran került szembe törekvéseivel, az Erdélybe való betöréstől is visszaűzte, s ő is gyakran sértette meg Mayládot jogtalanságaival, s emiatt sok ellenségeskedést tápláltak egymás iránt, félt, hogy Maylád megragadván az alkalmat, bosszút áll rajta, s annyi bajt és veszélyt elkerülve, éppen megmenekülése küszöbén pusztul el; nyájasan és könyörgő hangon fordult a székelyhez, s rimánkodva kérte, lehetőleg ne vigye Maylád elé. El is ért annyit rimánkodásával és ígéreteivel a székelynél, hogy az átadta bizonyos közelben tartózkodó székelyeknek, s felmerült a gyanú, hogy a székelyek, óriási ajándékok és nem kevés pénz fejében, kérésére sértetlenül Csicsó várába szállították, mivel ez a vár az övé volt, s már feleségét és gyermekeit is ott tudta.

A bojárok ezalatt a török császárhoz utaztak, hogy állítsa vissza szabadságukat, s az újonnan kinevezett vajdának kifejezték hálájukat; Szucsáva várát és a többit is önként felajánlották neki, s megígérték, hogy esküvel kötik hűségüket az új vajdának, s fogadalmuk alapján a török császár által kreált István vajda minden egyéb parancsának és rendelkezésének hűségesen eleget tesznek. Pétert azért üzték el oly rútul és oly szerencsétlenül atyjától örökölt uralmából, s helyzete azért lett annyira siralmas, mert, amennyiben az emberi elme megítélheti, a szerencse arra akarta őt, aki a hatalmas császárhoz képest oly kicsiny és annyira tehetetlen volt, de nagyravágyásával és hiú önteltségével mégis megszerezte a legfőbb dolgokat, többet, mint amit képes volt elviselni, bajainak tapasztalataival megtanítani, hogy milyen kicsi is az ember, rábírva saját maga jobb megismerésére; mert bizony a halandók végül csak akkor kezdik magukat kiismerni, amikor a balszerencsét megtapasztalják. Ezzel a szerencse azt kívánta nyilvánítani, hogy sokkal jobb magunkat visszafogni és mérsékelni az óriási boldogság közepete, mint szabadosságunktól minden bűnbe és vágyakozásba belesodortatni, mert a vakszerencse gyakran súlyosabb bajokat tartogat azoknak, akiktől azelőtt soha nem csikart ki semmit, és akiknek korábban soha nem tűnt baljóslatúnak.